

Commemoration of Taras Shevchenko in the Dnieper Region in 1885–1914 Years

UDC: 94: 323.1] (477) «1885/1914» (092) Шевченко

DOI: <https://doi.org/10.15421/172332>

Svitlenko Serhii

Dr.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0003-3313-9036>, svitlenko@gmail.com*Shevchenko Scientific Society, Dniprovsky branch (Dnipro, Ukraine)*

Abstract

The **relevance** of the topic lies in the fact that its study deepens the understanding of the insufficiently developed problem of commemorating the historical memory of Taras Shevchenko – a symbolic figure of the national progress of Ukraine in the struggle for social and national freedom. Revealing the theme of honoring the memory of an extraordinary poet, artist and thinker in the Dnieper region is important for understanding the support in the last decades of the 19th and early 20th centuries in this region of Steppe Ukraine the freedom-loving traditions of the Ukrainian people. The **purpose** of the study is to reconstruct the process of honoring the historical memory of Taras Shevchenko in the Dnieper region in 1885–1914 in the context of Ukrainian nation-building.

The **results** of the article are that based on the study of archival and published documents, press materials, epistolaries and memories, the main stages of the mentioned process are traced, various forms and methods are shown in the matter of preserving the historical memory of Taras Shevchenko among different layers of townspeople and peasants in particular, folk readings, literary and vocal evenings, concerts, lectures, reports, essays, memorial services, collection of documentary materials about Kobzar, their museification, popularization of his name in the press, collection of funds for the construction of a monument to the great Ukrainian poet in Kyiv, perpetuation of the name in the toponymy of settlements. It was found that such events as the 50th anniversary of Kobzar's death in 1911 and the 100th anniversary of his birth in 1914 were especially widely celebrated.

It was found that the Russian imperial regime resorted to administrative, police and censorship bans in an attempt to counteract public events in honor of T. G. Shevchenko but could not stop the progress of Ukrainian nation-building. The originality and scientific novelty of the article in the production and development of an insufficiently researched plot from historical Shevchenko studies, updating of various primary source material.

Conclusions have been made regarding the stages, different forms and methods of activity in the commemoration of T.G. Shevchenko, which contributed to the establishment of national consciousness and national consolidation among different strata of Ukrainians.

Keywords: historical memory, Kobzar, Ukrainian intelligentsia, Ukrainian nation-building, Ukrainian national consciousness, national consolidation, Shevchenko's holiday

Вшанування пам'яті Тараса Шевченка на Придніпров'ї в 1885–1914 роках

Світленко Сергій

Наукове товариство ім. Шевченка, Дніпровський осередок (Дніпро, Україна)

Анотація

Актуальність теми полягає в тому, що її вивчення поглиблює уявлення про недостатньо розроблену проблему вшанування історичної пам'яті Тараса Шевченка – знакової постаті національного поступу українства в боротьбі за соціальну та національну свободу. Розкриття теми вшанування на Придніпров'ї пам'яті непересічного поета, художника та мислителя важливе для усвідомлення підтримки в останні десятиліття XIX – на початку XX ст. в цьому регіоні Степової України волелюбних традицій українського народу.

Метою дослідження є реконструкція процесу вшанування історичної пам'яті Тараса Шевченка на Придніпров'ї в 1885–1914 рр. у контексті українського націотворення.

Результати статті полягають в тому, що на основі вивчення архівних та опублікованих документів, матеріалів преси, епістоляріїв та спогадів, простежено основні етапи зазначеного процесу, показано різноманітні форми та методи у справі збереження історичної пам'яті про Тараса Шевченка серед різних верств містян та селян, зокрема народні читання, літературно-вокальні вечори, концерти, лекції, доповіді, реферати, меморіальні панахиди, збір документальних матеріалів про Кобзаря, їх музеєфікація, популяризація його імені в пресі, збір коштів на будівництво пам'ятника великому українському поету в Києві, увічнення імені в топоніміці населених пунктів.

Встановлено, що особливо широко відзначалися такі події, як 50-річчя смерті Кобзаря в 1911 р. та 100-річчя від дня його народження в 1914 р. З'ясовано, що російський імперський режим вдавався до адміністративних, поліцейських та цензурних заборон, намагаючись протидіяти заходам громадськості на пошану Т. Г. Шевченка, але не зміг зупинити процес поступу українського націотворення. Оригінальність і наукова новизна статті в постановці й розробці недостатньо дослідженого сюжету з історичного шевченкознавства, актуалізації різноманітного першоджерельного матеріалу.

Зроблено **висновки** стосовно етапів, різних форм і методів діяльності у справі вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка, які сприяли утвердженню серед різних верств українців національної свідомості та національній консолідації.

Ключові слова: історична пам'ять, Кобзар, українська інтелігенція, українське націотворення, українська національна свідомість, національна консолідація, Шевченкове свято

Стаття надійшла / Article arrived: 08.03.2023

Схвалено до друку / Accepted: 28.04.2023

Вступ.

Постановка проблеми. Динаміка процесу перетворення етнографічної маси населення на модерну націю значною мірою залежить від поступу елітарної верстви, яка є інтелектуальним проводом, висуває національну програму, актуалізує її в широких масах і за їхньої підтримки і безпосередньої участі втілює в життя. Серед харизматичних постатей, які зробили вагомий внесок у процес українського націотворення, в рукотворний літопис нашого народу назавжди увійшов Тарас Шевченко – непересічний поет, художник та мислитель. Вшанування пам'яті титана українського духу стало важливим чинником національної консолідації українства, поширення й утвердження серед різних верств нашого народу національної свідомості й ідентичності.

Актуальним залишається вивчення цієї наукової проблеми на регіональному рівні, зокрема в межах Придніпров'я, яке наприкінці XIX – початку XX ст. було вагомою складовою тодішньої Катеринославської губернії. В нинішніх умовах жорстокої російсько-української війни виникли додаткові аргументи на користь поглибленого вивчення зазначеної теми. Адже її розкриття дозволяє глибше зрозуміти поступальний інтелектуальний рух українства до власного, національного, який, зокрема, персоніфікувався у збереженні світлого образу Кобзаря, попри всі адміністративні, поліцейські, цензурні перешкоди російського імперського режиму. Водночас варто зазначити, що **стан історіографічної розробки** згаданої теми бажає кращого. В сучасній історіографії маємо лише кілька розвідок історико-краєзнавчого і науково-популярного характеру, зокрема Н. Василенко (2008), В. Лазебник (2013), А. Фоменка (2001; 2008), не кажучи про газетні публікації в місцевій пресі (Див.: Тарас Шевченко і Придніпров'я, 2013, с. 41–62.) Низку цікавих фактів з теми викладено в біобібліографічному словнику М. Чабана (2002), присвяченому діячам місцевої «Просвіти». Вищевказані автори зосередили увагу здебільшого на двох сюжетах теми – вшануванням пам'яті про Т. Шевченка в діяльності Катеринославської «Просвіти» і святкуванні в Катеринославі 100-річного ювілею Кобзаря. Проте ці важливі сюжетні лінії не вичерпують потенціалу теми.

Тому **метою цієї статті** є наукова реконструкція процесу вшанування пам'яті Тараса Шевченка на Придніпров'ї в 1885–1914 рр. у контексті українського націотворення. **Основою джерельної бази статті** стали як опубліковані матеріали епістоляріїв, преси, спогадів, так і архівні документи Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького та Національного музею Тараса Шевченка (м. Київ). Вивчення цього комплексу джерел дозволило ввести до наукового обігу ряд цінних матеріалів і повніше та глибше вивчити тему.

Виклад основного матеріалу.

Початки увічнення пам'яті Т. Шевченка на Придніпров'ї, насамперед у дореволюційному Катеринославі (нині – м. Дніпро) датувалися ще останньою чвертю XIX ст. і виявлялися в трьох публікаціях про Кобзаря та його творчу спадщину на сторінках газети «Степь» періоду 1885–1886 рр. Серед них особливе значення мали вірш «26 лютого. 1861–1886» та стаття «XXV годовщина смерти Т. Г. Шевченка» поета-народолюбця І. Манжури. В 1900 р. в катеринославській газеті «Днепровская молва» було опубліковано статтю відомого українського діяча і шевченкознавця О. Кониського «Об изучении личности Т. Г. Шевченко» (Василенко, 2008, с. 125–129).

Від початку XX ст. вшанування пам'яті українського поета і мислителя в нашому краї почало набувати публічного характеру. На користь цього є лист повітового землеміра С. Пржиборовського з Катеринослава до Д. Яворницького в Москву від 23 березня 1901 р. В ньому йшлося, що 17 січня того ж року в Катеринославі відбувся «Тарасів вечір» за участю О. Єфименко, Г. Галайди та місцевих аматорів. Особливе враження на присутніх справило виконання Г. Галайдою думи про Ф. Безрідного, яке вельми розчулило багатьох учасників. Загалом вечір пройшов чудово (Епістолярна спадщина..., 2012, с. 486, 818). Факт проведення цього заходу підтвердив у своїх спогадах Т. Романченко – письменник, збирач фольклорно-етнографічних матеріалів, організатор артистичного гуртка «Запорозька Січ» (Романченко, 1921; Чабан, 2002, с. 385).

11 березня 1902 р. в Авдиторії Комісії народних читань на Петербурзькій вул. (нині – вул. Князя Ярослава Мудрого) літературно-музична секція цієї інституції організувала вечір, присвячений пам'яті Т. Шевченка. Сцена зали Авдиторії Комісії народних читань була прикрашена бюстом українського поета, декорованим квітами. На вечорі виголошувались україномовні промови, а потім до уваги присутніх представлено концерт із двох відділень. У програмі були декламації віршів Кобзаря, що супроводжувалися співом солістів і хору. Місцеві аматори репрезентували 2-й акт Шевченківської п'єси «Назар Стодоля». Кожний виступ присутні супроводжували бурхливими оплесками. За два тижні та ж інституція організувала другий вечір пам'яті українського поета. Весь збір коштів від вечора було передано Товариству ім. Т. Г. Шевченка в Петербурзі. Зазначені Шевченківські вечори проводились без дозволу місцевої влади, а тому санкції не забарилися. Комісія народних читань була скасована, а її приміщення передане Катеринославському науковому товариству (Дніпропетровськ: минуле і сучасне, 2001, с. 103).

Як свідчать спогади Т. Романченка, після вищезазначеного заходу артистичний гурток почав зростати і впорядкував Шевченківський та інші

концерти на пошану українських письменників, де виконувалися співи, декламація й читання. Спочатку зазначені концерти відбувалися в оселях учасників гуртка, куди теж з'являлося не мало народу. Незабаром, у 1902 р. гуртківці облаштували літній театр, для якого знайшлось постійне приміщення на лівому березі Дніпра, в садку українського журналіста, видавця і громадського діяча М. Бикова.

Влітку 1902 р. з гуртка виросло Театральне товариство, яке відкрило для широкого кола містян театр, де улаштовувались вистави українського репертуару. В садку грав оркестр військової музики, а в театрі, коли йшла п'єса зі співом, грав струнний оркестр. Однак після літнього сезону Товариство почало розходитись і знову залишився гурток, який поширював між громадянством українську національну свідомість та культуру. В лютому 1903 р. гуртківці знову влаштували концерт пам'яті Т. Г. Шевченка (Романченко, 1921).

У березні 1903 р. Д. Яворницький перебував у Москві. 12 березня купець, колекціонер та меценат О. Бахрушин написав на його московську адресу листа, в якому дякував за надісланий Статут і Звіт «Товариства ім. Т. Г. Шевченка для допомоги нужденним уродженцям Південної Росії, що вчаться у вищих навчальних закладах Санкт-Петербурга». Зазначене Товариство було створено у столиці імперії в 1898 р. прогресивними діячами української і російської культури. Одним із засновників став Д. Яворницький. Учасники Товариства організовували вечори, читання, а щорічно у березні влаштовували вечори пам'яті Т. Шевченка. У 1905 р. це Товариство об'єдналося з «Благодійним товариством видання загальнокорисних і дешевих книжок». У 1907 р. заходами Товариства було опубліковано «Кобзар» за редакцією В. Доманицького, а в наступному році – друге видання цієї книги (Епістолярна спадщина..., 2010, с. 90, 743–744). Досвід участі Д. Яворницького в зазначених товариствах був використаний вченим в його національно-культурницькій діяльності на Придніпров'ї.

У 1905 р. до організації Шевченкових роковин долучилася Катеринославська вчена архівна комісія (КВАК). 4 квітня 1905 р. ця інституція провела у приміщенні Катеринославського комерційного училища урочистий вечір, на якому з доповідями про життя і творчість Кобзаря виступили активні члени КВАК М. Биков, В. Біднов та В. Пічета. Після доповідей присутні слухали українські народні пісні у виконанні аматорського хору. Кошти, отримані за квитки на вечір, передбачалося використати на видання «книг для народа на малороссийском языке» (Дніпропетровськ: минуле і сучасне, 2001, с. 270).

Вшануванню пам'яті Кобзаря надавалося велике значення в діяльності Катеринославської «Просвіти», статут якої затверджено Катеринославським губернатором 8 жовтня 1905 р. (Катеринославець,

1907, с. 3). Просвітяни прагнули популяризувати ім'я Кобзаря в україномовній періодиці, яку започаткували в Катеринославі на початку 1906 р. Так, 23 лютого вийшло перше число щотижневої газети «Запоріжжє», редактором якої був професор Д. Яворницький, а видавцем – інженер-технолог В. Хрінников. У виданні, зокрема, вийшла Шевченкова поезія «Розрита могила», заборонена цензурою. Це стало однією з підстав припинення газети (Василенко, 2008, с. 129).

У лютому 1906 р. літературна секція просвітянського товариства стала співробітничати в новому українському щотижневому часописі «Добра порада», заснованому редакторами-видавцями М. Биковим та К. Дьяконовим. У № 2 видання від 17 березня 1906 р. за підписом ІвеР з'явилась стаття просвітянина І. Рудичіва «Пам'яті Т. Г. Шевченка» з нагоди 45-ї річниці від дня смерті українського поета. В тому ж числі часопису розміщено дві статті: Л. Біднової (під псевдонімом Л. Жигмайло) «Кріпацтво в творах Т. Г. Шевченка» та К. Дьяконова – «Кобзар. Пам'яті Т. Г. Шевченка», а також поезія М. Кузьменка «Славному Кобзареві». Утім така тематика не влаштовувала російських можновладців. Уже після виходу третього номера склад редакції заарештували, а видання незабаром закрили. Окрім того, члени літературної секції написали чотири реферати про діячів української літератури, зокрема про Т. Шевченка (Катеринославець, 1907, с. 3; Дніпропетровськ: минуле і сучасне, с. 270; Чабан, 2002, с. 115, 387–388).

У той час активно розпочали працювати драматична і співоча секції Катеринославської «Просвіти». З липня 1906 р. до квітня 1907 р. вони організували два літературно-вокальні вечори, присвячені пам'яті Т. Шевченка (Катеринославець, 1907, с. 3).

Як повідомляла газета «Рада» від 20 вересня 1906 р., Катеринославська «Просвіта» вирішила започаткувати бібліотеку-читальню ім. Тараса Шевченка. Рада Товариства одержала від губернатора відповідний дозвіл і сповіщала, що кошти можна надсилати товаришу голови «Просвіти» М. Кузьменку на адресу вул. Тиха, № 8 (Товариство «Просвіта» в Катеринославі, 1906, с. 3).

Газета «Рада» від 7 березня 1907 р. інформувала читачів, що 23 лютого того ж року Катеринославська «Просвіта» організувала святкування Шевченківських роковин. Захід відбувся в Аудиторії народних читань, у розкішно вбраній залі. Перед учасниками вечора співав хор під орудою Хочинського, виконувались декламації, реферат про Т. Шевченка (Шевченкові свята, Рада, 1907, 7 березня (марта), № 55, с. 4). Проте 17 березня те ж саме видання зауважило, що вказаний захід відбудеться 23 березня (Шевченкові свята, Рада, 1907, 17 березня (марта), № 64, с. 4).

І все ж Шевченкові роковини 1907 р. в Катеринославі відзначили вчасно. 26 лютого театральна трупа О. Суслова впорядкувала в

місцевому театрі Шевченкове свято. До програми увійшли драматичний твір «Назар Стодоля», перша дія «Катерини», кантата «Б'ють пороги», «Жалібний марш». У театрі зібралася сила людей, серед яких відчувався надзвичайний настрій (Шевченкові свята, Рада, 1907, 13 березня (марта), № 60, с. 4).

У тому ж році директор Комерційного училища, катеринославський просвітянин А. Синявський організував в освітньому закладі український літературно-музичний вечір, присвячений роковинам Т. Шевченка. Це був не єдиний захід. В училищі проводилися вечори й ранки, присвячені Кобзарю (Заруба, 2003, с. 87–88).

У 1907 р. до Шевченкових свят уперше долучилися робітники-українці станції Нижньо-Дніпровський Катерининської залізниці, які відзначили 46-ту річницю смерті українського поета. На роковинах виставили першу дію «Назара Стодоля», декламації та співи (Шевченкові свята, Рада, 1907, 13 березня (марта), № 60, с. 4).

Катеринославські просвітяни читали лекції з шевченкознавчої й українознавчої тематики. Так, газета «Рідний край» від 19 січня 1908 р. повідомляла читачів про новини діяльності Катеринославської «Просвіти»: С. Іваницький прочитав лекцію «Гайдамаки Шевченка в світлі історичної правди» та Д. Яворницький – «Про кобзу і кобзарство на Україні» (Краснопільський, 1908, с. 16.). М. Чабан датував читання цих лекцій груднем 1907 р. і вказав на дещо іншу назву лекції Д. Яворницького – «Про кобзарів, кобзу та українські історичні пісні» (Чабан, 2002, с. 20–21).

2 березня 1908 р. в будинку міського театру Катеринослава відбувся літературно-вокально-музичний вечір Катеринославської «Просвіти», присвячений 47-м роковинам смерті Т. Шевченка. Захід розпочався виконанням «Заповіту» Кобзаря, під час якого всі слухачі встали зі своїх місць. Далі просвітянин І. Труба виступив з короткою промовою про життя Т. Шевченка. Перший відділ програми закінчився жалібним маршем «Вмер батько наш». У другому відділі вечора виконувались декламації та співи, а у третьому – «жива картина» – своєрідна композиція, різновид пантомім, за мотивами романтичної балади Т. Шевченка «Причинна» в трьох відділах. Прикметно, що Шевченків вечір завершився урочистим виконанням парубочим хором українського національного гімну «Ще не вмерла Україна». Під впливом патріотичних емоцій присутні просити виконати «Заповіт» удруге, що й було зроблено хористами. Всі учасники вечора знову слухали стоячи. Взагалі вечір мав великий емоційний вплив на аудиторію (Шевченків вечір в Катеринославі, 1908, с. 3).

Тим часом тривала лекційна робота з Шевченківської тематики. 5 березня 1908 р. в помешканні Катеринославської «Просвіти»

Д. Яворницький прочитав лекцію «До біографії Т. Г. Шевченка по документах музею Поля», яка викликала великий інтерес у слухачів. Історик ознайомив численних присутніх з матеріалами, що розкривали маловідомі факти перебування Кобзаря в Орській фортеці на засланні. Особливу зацікавленість слухачів набули матеріали, які Дмитро Іванович підготував до друку й розраховував опублікувати до відкриття пам'ятника Кобзарю. Це власноручна біографія Т. Шевченка, написана ним для журналу «Народное Чтение» на прохання редактора і видавця О. Оболенського, а також лист П. Куліша з приводу згаданої «Автобіографію». Слухачів налічувалось так багато, що зала не змогла вмістити всіх бажаючих. Лекція супроводжувалась гучними оплесками аудиторії (Краснопільський, 1908, с. 5–6; Лекції катеринославської «Просвіти», 1908, с. 3).

Д. Яворницький мав значний інтерес до постаті Т. Шевченка та його біографії. Ще на початку 1905 р. він придбав за 150 крб у Ростові-на-Дону в Ф. Романовича п'ять документальних справ до біографії Кобзаря періоду заслання поета. Ці справи разом із листом Т. Шевченка з Нижнього Новгорода до визначного діяча українського та російського театального мистецтва М. Щепкіна від 4 січня 1858 р. Д. Яворницький опублікував на сторінках «Вестника Екатеринославского земства» (1905, № 16–17, с. 399–405). У № 145 газети «Рада» було вміщено невеличку замітку про матеріали до біографії Т. Шевченка, які зберігалися в Обласному музеї ім. О. Поля. При цьому йшлося, що Д. Яворницький нібито приховував ці матеріали від громадськості. Із спростуванням цього закиду на сторінках газети «Рада» 13 липня 1907 р. виступив відомий катеринославський просвітянин В. Біднов (псевдонім В. Широчанський) (Широчанський, 1907, с. 3).

Постать Т. Шевченка вшановувалася не тільки в губернському Катеринославі, а й у сільській місцевості. Приміром, газета «Рідний край» сповіщала 7 березня 1908 р., що 20–21 лютого того ж року в с. Іванівка Олександрівського повіту Катеринославської губернії, в приміщенні шкільного будинку відбулись два вечора, присвячені Т. Шевченку. На обох заходах співали «Заповіт», читали коротку біографію Кобзаря, хор виконував «Ще не вмерла Україна», «Б'ють пороги», «Реве та стогне» та багато ін. Декламували й Шевченківські вірші – «Минають дні», «Якби ви знали, паничі» тощо. У вечорах узяв участь натовп народу. Прибуток із цих заходів призначався на пам'ятник Т. Г. Шевченку в Києві та на дитячі книжки українською мовою (Ляш-ко, 1908, с. 15.).

26 лютого наступного 1909 р. гурток селянської молоді в с. Іванівка Олександрівського повіту звернувся з проханням місцевого священника о. Володимира відслужити панахиду по Шевченкові. Хоча священник не належав до українців, жадання молоді прийняв із радістю і надвечір відслужив у церкві урочисту

панахиду, на яку зібралось чимало односельчан. Учитель найближчої школи привів і школярів. На жаль, мало хто із присутніх знав, хто такий Т. Шевченко (С. Іванівка, Олександрівського повіту, 1909, с. 4).

А в той же день у Катеринославському комерційному училищі місцеві українці впорядили великий концерт, присвячений 48-роковинам від смерті Т. Шевченка. Газета «Рада» ще 18 лютого 1909 р. повідомила читачів про дуже цікаву програму вечора. В ній передбачалось виконання хором під орудою Ф. Клименка у складі 80 осіб жалісного маршу на смерть Т. Шевченка, кантати М. Лисенка «Б'ють пороги» та «Заповіту» двох композиторів – М. Лисенка та М. Завадського. У програмі Шевченкового вечора була також постановка кількох живих картин на сюжети з «Кобзаря». Організатори передбачили й оформлення зали в українському стилі: рушниками, плахтами, малюнками, квітками та розмаїтим кольоровим електричним світлом. Частина від прибутку з цього концерту призначалася у фонд будівництва пам'ятника Т. Шевченку в Києві (Шевченкове свято в Катеринославі, 1909, с. 4).

15 березня 1909 р. Шевченкове свято відбулось і в ідальні майстерень на станції Нижньодніпровській, де пройшов літературно-вокальний вечір, присвячений 48-роковинам від смерті Т. Шевченка. Упорядниками вечора значились просвітяни В. Курінний, Т. Татарин, Т. Митрус та І. Левартовський (Лист до редакції, 1909, с. 4). Невелике приміщення не змогло вмістити всіх бажаючих. Окрасою сцени став бюст Т. Шевченка, оздоблений гарною рамою з квітками й різними електричними лампочками. На початку заходу реферат про Т. Шевченка прочитав тодішній голова Катеринославської «Просвіти» С. Липківський. У концерті взяв участь великий хор під орудою Г. Роменського, який гарно виконав «Заповіт», «Жалібний марш», «Ще не вмерла Україна» та інші співи. Шевченків «Заповіт» присутні слухали стоячи. Просвітяни добре представили спадщину Кобзаря: М. Кузьменко прочитав уривок з поеми «Єретик» про Яна Гуса, В. Герус – поему «Кавказ», М. Томильченко – вірш «До Основ'яненка», Курінна – поему «Сова». Бандурист Г. Федоренко виконав фрагмент «Зоре моя вечірняя» із поеми «Княжна» і думу про корсунського полковника С. Морозенка. Наприкінці були влаштовані живі картини. Прибуток від заходу призначався на пам'ятник Т. Шевченку (Шевченкове свято на ст. Нижнедніпровській, 1909, с. 4).

Зазначений вечір став першим українським вечором у Нижньодніпровську. І це було важливо в населеному пункті з 30 тис. мешканців, де до того часу проводились лише російськомовні заходи. Характерно, що поліцмейстер, підписуючи програму вечора, не дозволив друкувати в ній заклик «Жертуйте на пам'ятник Т. Г. Шевченкові в Києві» (Шевченкове свято в пос. Нижнедніпровськ, 1909, с. 4; Пос. Н.-Дніпровськ, 1910, с. 4).

Прагнучи вшанувати ім'я Т. Шевченка, на Придніпров'ї збирали кошти на будівництво пам'ятника Кобзареві. Так, при Новомосковській повітовій земській управі організували особливий Комітет для збирання відповідних пожертвувань. На квітень 1909 р. за підписними листами зібрали 537 крб 88 коп. Від Новомосковського комітету в Центральний Шевченківський комітет обрали члена Новомосковської земської повітової управи Н. Комарова. Дійсним членом Центрального Шевченківського комітету висунули відомого просвітянина, підприємця, новомосковського землевласника та мецената В. Хрінникова, який вже пожертвував на пам'ятник Т. Шевченкові 100 крб (З Катеринославщини. На пам'ятник Т. Шевченкові, 1909, с. 2).

У 1910 р. активність Катеринославської «Просвіти» знизилася. Давалися взнаки як чималий грошовий борг, так і заборони місцевої царської адміністрації. Це породжувало пригнічені настрої і позначилося на влаштуванні Шевченкових роковин. Їх святкування відбулось за участі приватного гуртка людей, який і в 1909 р. влаштовував Шевченківське свято в Катеринославі (М. Ж., 1910, с. 2).

У 1910 р. вшануванням пам'яті Т. Шевченка в Нижньодніпровському опікувалися члени Мануйлівської «Просвіти» Новомосковського повіту. 26 лютого 1910 р. просвітяни провели поряд з іншими заходами Шевченківське свято (Митрус, 1911, с. 69–70.). Відбувся захід в ідальні Нижньодніпровських майстерень за участю робітників та селян. Свято розпочалось Шевченковим «Заповітом»; далі присутні прослухали вступне слово про Кобзаря, співи і декламації. Людей прийшло багато. У залі продавалися відповідні заходу книжки та картки. Загальний прибуток від Шевченківського свята склав понад 100 крб, а чистий, що дорівнював 54 крб, був відправлений на пам'ятник Кобзарю в Києві (В Мануйлівській «Просвіті». Шевченкове свято, 1910, с. 3; Писарь Татарин, 1911, с. 199).

Вшануванням пам'яті Т. Шевченка опікувалися й деякі органи місцевої преси. Серед них слід вказати на газету «Южная Заря», що належала до справді поступових видань і виявляла найбільший інтерес та прихильність до українства. У 1910 р. ця газета (№ 1128) вшанувала пам'ять Кобзаря гарними статтями. До тогорічних Шевченкових роковин журналісти «Южной Зари» зібрали на будову пам'ятника Т. Шевченку 138 крб 95 коп., з яких 128 крб 50 коп були перераховано в Полтавську земську управу.

Інша більш-менш поступова газета, «Придніпровський край», присвятила поетові в його роковини дві статті й надрукувала портрет. В день народження Кобзаря на шпальтах цього видання (№ 3801) вийшла стаття І. Личка «Памяти гениального горемыки», де автор вказав на народний характер великого поета, задаючи риторичне питання: «Чого не

буває такого паломництва до могил: Пушкіна, Гоголя, Тургенєва, Некрасова, Гаршина, Успенського?» (З газет та журналів, 1910, с. 1; Справа з пам'ятником Т. Г. Шевченкові, 1910, с. 3; М. Ж., 1910, с. 2).

5 грудня 1910 р. відбулась посвята власного будинку «Просвіти» в с. Мануйлівці. У своїй оселі просвітяни організували гарний концерт з хоровими співами, оркестром та художнім читанням. Велике враження на присутніх справила українська артистка з Києва Н. Дорошенко, яка викликала бурю оплесків. Серед її декламацій найвиразнішими були «Б'ють пороги» Т. Шевченка (Т. Т., 1911, с. 70, 77).

Популяризацією творчої спадщини Т. Г. Шевченка опікувалася й перещепинська інтелігенція. У «Народному домі» с. Перещепине Новомосковського повіту впорядили виставу «Назар Стодоля», якою місцеві селяни були дуже задоволені (Допис. С. Перещепина, 1911, с. 84).

Катеринославські просвітяни дбали про монументальне увічнення пам'яті Т. Шевченка, а тому прилучилися до збору коштів на пам'ятник Кобзареві у Києві. Так, у листі просвітянина, підприємця і мецената В. Хрінникова від 1910 р. йшлося про те, що, дякуючи листам Д. Яворницького, Новомосковське земське зібрання асигнувало на пам'ятник Т. Шевченку 500 крб (Епістолярна спадщина..., 2021, с. 466).

У 1911 р. великою подією стало святкування громадськістю 50-х роковин від смерті Т. Шевченка. Підготовка до ювілейної дати широко висвітлювалася в українському часописі «Дніпрові хвилі». Так, 2 лютого 1911 р. видання опублікувало велику передову статтю «На передодні великих роковин», а також повідомило читачів про початок ведення біжучої української бібліографії Науковим товариством ім. Шевченка у Львові, про що йшлося у великому матеріалі статті «В справі нашої бібліографії» Бібліографічної Комісії і Бюро Наукового товариства ім. Шевченка.

У рубриці «З нашого життя» газета висвітлювала підготовку до Шевченківських роковин у різних осередках свідомого українства, в тому числі в Катеринославі (На передодні великих роковин, 1911, с. 89–91; Бібліографічна Комісія і Бюро Наукового Товариства ім. Шевченка. В справі нашої бібліографії, 1911, с. 101–102; Шевченківські свята, Дніпрові хвилі, 1911, 2 лютого, № 7–8, с. 102–103). Окрім того, в тій же рубриці йшлося про святкування пам'яті Кобзаря в Катеринославі. Так, повідомлялося, що 50-річчя роковини смерті Т. Шевченка збирається вшанувати Катеринославське Наукове товариство, яке планує наукове засідання з промовами й декламацією. Серед промовців мають виступити А. Лісовський та М. Биков. Урочисте засідання планувало організувати й Катеринославська вчена архівна комісія. На ньому мав виголосити дві доповіді Д. Яворницький. Перша доповідь історика стосувалася Запорозжя в поезії Т.

Шевченка, а друга – матеріалів до біографії Кобзаря, що зберігалися в Обласному музеї ім. О. Поля. Катеринославська «Просвіта» планувала проведення Шевченківського концерту з рефератом у Народній Авдиторії 6 березня 1911 р. (Святкування пам'яті Шевченка у Катеринославі, 1911, с. 104). Дисонансом до вищенаведеного виглядала замітка про те, що дворянське зібрання у Катеринославі відхилило пропозицію пожертвувати щось на пам'ятник Т. Шевченкові у Києві (Дворянське зібрання у Катеринославі..., 1911, с. 104).

Вельми цікавою виявилась публікація «Шевченківські свята», подана в рубриці «З нашого життя» в № 9 «Дніпрових хвиль» від 16 лютого 1911 р. В ній йшлося про численні звістки про відзначення 50-річчя роковин з дня смерті Т. Шевченка. В центрі уваги цієї кореспонденції був матеріал про підготовку до урочистого святкування події в Києві. Зокрема, повідомлялось, що на 27 лютого заплановано провести урочисту Академію в Київському оперному театрі. До участі у заході запросили відомих українських учених та громадських діячів, зокрема проф. Д. Яворницького з Катеринослава. (Шевченківські свята, Дніпрові хвилі, 1911, 16 февр., № 9, с. 121).

Запрошення знаного історика запорозького козацтва, який мав представляти Придніпров'я, свідчило про авторитет вченого і про його соборницькі контакти з українськими діячами Києва та Львова. Звичайно, українофобські кола відразу ж розпочали кампанію в пресі проти «українських сепаратистів», які запрошують галичан, щоб розіграти «австрійську інтригу». В результаті цього цькування та інших обставин Український клуб був змушений відмовитися від святкування Шевченківських роковин у Києві (Шевченківські свята, Дніпрові хвилі, 1911, 16 февр., № 9, с. 121).

16 лютого 1911 р. «Дніпрові хвилі» сповістили читачів про підготовку до Шевченківських роковин у різних осередках свідомого українства Катеринослава та його навколишніх сіл. Найбільш жваву діяльність розгорнула в той час Мануйлівська філія Катеринославської «Просвіти». До святкування Шевченківського ювілею в селі Мануйлівці готувався хор у складі більш ніж 30-ти осіб під керівництвом учителя співів залізничної школи С. Клименка (Життя «Просвіт», 1911, с. 123–124).

У ході підготовки до Шевченкових роковин до Мануйлівської «Просвіти» звернулось правління бібліотеки службовців та робітників Нижньодніпровських майстерень з проханням спільного вшанування пам'яті Т. Шевченка. На гроші, які буде зібрано в ході святкування, ухвалили замовити великий фотографічний портрет Кобзаря, щоб вивісити при бібліотеці, в ідальні майстерень (Правління бібліотеки службовців і робітників Нижньодніпровських майстерень..., 1911, с. 124).

Одними з перших відзначили 50-річчя від дня смерті Кобзаря в селі Перещепине Новомосковського повіту. 17 лютого 1911 р. дуже гарне святкування відбулось у «Народному домі». Напередодні організатори розвісили афіші, де йшлося про «Реферат про Шевченка» і постановку драми М. Кропивницького «Невольник», написаної за поемою Т. Шевченка. На початку свята учасники побачили на сцені убраний квітками й рушниками портрет Т. Шевченка, а навколо нього козаків, якими були загримовані хористи, котрі тихо, сумно і струнко почали співати урочистий Шевченків «Заповіт», по виконанню якого пролунали оплески. Глядачі уважно прослухали реферат про Т. Шевченка, який супроводжувався декламацією Кобзаревих творів. Справжньою овацією публіка зустріла хорове виконання козацької пісні «Ой сів пугач на могилі». Великий успіх мала вистава «Невольника» у виконанні селянських аматорів-артистів. Наприкінці вечора хор та артисти на прохання публіки двічі виконували Шевченків «Заповіт». Надходження від свята не тільки покрили виплату боргів по будівництву «Народного дому», а й дали 10 крб на пам'ятник Т. Шевченку і були направлені до редакції газети «Рада» (Прихоженко, 1911, с. 162).

26 лютого 1911 р. гурток свідомих селян с. Діївка Катеринославського повіту ухвалив відслужити панахиду по Кобзареві. 27 лютого батюшка Христо-Воздвиженської церкви о. Афанасенко виголосив гарну промову про Т. Шевченка, вказавши на його заслуги перед рідним краєм. Селяни уважно слухали й молились по великому митцю українського слова. Після панахиди свідомі селяни роздавали листи із закликом жертвувати на пам'ятник Шевченку і з біографією поета. Пожертвування селян було зібрано (Селянин, 1911, с. 162).

Після вечірні того ж дня ювілейну Шевченківську дату відмітили в с. Підгородня Новомосковського повіту, де відправили привселюдну панахиду по душі Т. Шевченка. Перед панахидою коротку, але чуйну промову виголосив пан-отець Феодосій. На меморіальний захід прийшло близько однієї тисячі дорослих та дітей, які прослухали гарне виконання селянського хору. У волості було вивішено життєпис поета, видання «Часу» і селяни читали його, як приходили до волості. Діти отримували біографії Т. Шевченка, «Катерину» та інші видання «Часу», які справляли величезне враження на дітлахів (Допис. С. Підгородня, 1911, с. 179).

26 лютого 1911 р. відзначила Шевченківські роковини Мануйлівська «Просвіта». Вдень у просвітянському будинку члени місцевого осередку товариства поставали навколівки в залі, де стояв уквітчаний бюст Т. Шевченка і проспівали урочисто «Заповіт». Потім близько 200 учасників урочистостей пішли до церкви, де відправили панахиду. Пан-отець виголосив гарну промову про Кобзаря, яка багатьох

розчулила до сліз. Під час панахиди співало два хори: просвітянський та церковний під орудою П. Погрібниченка. Близько 100 учасників отримали біографії Т. Шевченка видання «Часу». Роздавали й портрети Кобзаря. Наступного дня мануйлівський просвітянин Т. Татарин мав прочитати реферат про Т. Шевченка, але поліцмейстер заборонив захід. Характерно, що не дозволено було прочитати книжечку «Оповідання про життя Кобзаря Ол. Кукулевського» (Київ, 1901), дозволену цензурою (Роковини Шевченка у Мануйлівці, 1911, с. 139–140; Шевченкові дні. В Мануйлівці, 1911, с. 3; Історична Шевченкіана..., 2016, с. 57).

На 26 та 27 лютого 1911 р. були заплановані народні читання з «чарівним ліхтарем» – апаратом для проєкції зображень життєпису Т. Шевченка і його творів у клубі «Общественное Собрание» в селах Воронівці та Животилівці, що зливалися з передмістями Новомосковська. У клубі того ж вечора мав співати любительський хор. На 26 лютого заплановано й панахиду по поетові в місцевому Соборі (Святкування шевченкових роковин у Новомосковську, 1911, с. 124).

Образ Т. Шевченка жив в історичній пам'яті мешканців навколишніх сіл Катеринослава. Так, у с. Діївка Катеринославського повіту серед місцевих селян можна було знайти «Кобзар» та портрети Т. Шевченка, а в с. Сухачівка того ж повіту траплялися свідомі українці, які розповідали про українського поета. Селяни ж слухали такі оповіді «з великою охотою» (Дописи. С. Діївка, с. Сухачівка, 1911, с. 126–127).

Урочисто відзначили 50-річчя смерті Т. Г. Шевченка свідомі українці Катеринослава. 26 лютого 1911 р. в місцевому соборі заходами Катеринославської «Просвіти» відправили панахиду по душі покійного поета. У ході меморіального заходу о. Д. Страховський виголосив теплу й чулу промову; співав семінарський хор. Панахиду відвідало близько 150 осіб, переважно студенти і семінаристи. Частину зібраних грошей направили на будівництво пам'ятника поету, а це 13 крб 14 коп пожертвувань (Шевченківські дні у Катеринославі, 1911, с. 138).

Не маючи можливості урядити великий концерт, Катеринославська «Просвіта» подала клопотання на читання кількох народних лекцій про Т. Шевченка. Лекції запланували в аудиторіях Наукового товариства в Катеринославі, на Чечелівці та в Кайдаках. Проте місцева влада чинила спротив просвітянським заходам. Так, ввечері 26 лютого 1911 р. мало відбутися засідання Наукового товариства, на якому з доповідями про Т. Шевченка планували виступити В. Біднов та Гр. Черняхівський. Проте перед початком заходу читання доповідей було заборонено. Отже, засідання не відбулося (Катеринославська «Просвіта», 1911, с. 138, 139). Очевидно, така ж доля спіткала й запланований Катеринославською

«Просвітою» Шевченківський концерт з рефератом, який мав відбутися у Народній Авдиторії Наукового товариства 6 березня 1911 р. (Святкування пам'яті Шевченка у Катеринославі, 1911, с. 104).

Втім повністю замовчати ювілейні Шевченкові роковини місцевій владі не вдалося. 26 лютого 1911 р. газета «Южная Заря» присвятила Шевченкові трохи не ціле число. На шпальтах видання вийшла передова «Великому українському Кобзарю», а також низка статей. В газеті подано й портрет Т. Шевченка. Навіть монархічна «Русская Правда» розмістила статтю В. Кожина, присвячену Т. Шевченку. Однак у матеріалі не обійшлося без прикрих помилок та випадів на адресу фантастичного «українофільського мазепинства». Проте не всі органи преси мали сміливість сповістити друкованим словом про Кобзаря. Так, газета «Приднепровскій Край» 26 лютого не згадав про Шевченкові роковини і лише на другий день опублікував якийсь невиразний портрет Т. Шевченка (Катеринославська преса про Шевченка, с. 1911, с. 138–139).

До Шевченківського концерту готувався й гурток любителів українського театру й співу під орудою д. Базилєєва. Захід планувався на початок березня 1911 р. в Народному Домі на Чечелівці, робітничому передмісті Катеринослава (Шевченкове свято на Чечелівці, 1911, с. 124).

2 березня 1911 р. в № 10 «Дніпрових хвиль» було опубліковано передову статтю «Великі роковини. 26 лютого 1861–26 лютого 1911» М. Жученка (Жученко, 1911, с. 129–131). Окрім того, на шпальтах видання вміщено статті: «До Шевченкового ювілею» Л. Жигмайло (Л. Біднової) (Жигмайло, 1911, с. 132–133), «Тарасова слава» М. Бикова (Биков, 1911, с. 133–134), вірш «Т. Г. Шевченкові» Д. Яворницького (Яворницький, 1911, с. 135–136).

У рубриці «З нашого життя» широко висвітлено вшанування пам'яті Кобзаря на Наддніпрянщині, на Галицькій Україні, в Росії та в Центральній Європі. Належним чином представлено вшанування на Придніпров'ї пам'яті українського поетичного генія. Зокрема, йшлося, що до роковин Кобзаря долучилася Катеринославська вчена архівна комісія. 27 лютого 1911 р. ця інституція урочисто провела Шевченківський вечір у будинку Першої Комерційної школи. У залі вивісили великий портрет Т. Шевченка в золотій рамі, прикрашений рушником. Згори на учасників зібрання дивився ще один портрет Т. Шевченка, розміщений посеред картин інших українських історичних діячів, що прикрашали собою чудову залу Комерційної школи. Після вступного слова А. Синявського було прочитано три доповіді: «Шевченко, як народний поет» Д. Сигаревича, «Запорозжці в поезії Шевченка» Д. Яворницького, «Народна душа в творах Шевченка» М. Бикова. На засідання прибуло близько 400 осіб, які з великою увагою вислухали доповіді й вітали ораторів гучними

оплесками. Урочистий вечір відвідали не тільки катеринославці, а й приїжджі з Новомосковська, Кам'янки, Мануйлівки, Ігрени, Діївки та Кайдаків (В Архівній Комісії, 1911, с. 139).

Члени Катеринославської вченої архівної комісії ухвалили клопотатися перед Катеринославською міською думою щодо найменування іменем Т. Г. Шевченка одну з вулиць міста. Попри те, що міська дума не наважилася втілити в життя цю ініціативу, мешканці Самарівки, околиці міста, самі назвали одну з вулиць Шевченковою (Заруба, 2003, с. 97). Ця акція стала знаковим виявом зростання серед містян української національної свідомості.

Шевченківські заходи тривали і в другій половині березня 1911 р. Із затримкою, але все ж таки вшанували пам'ять Т. Шевченка в Науковому товаристві в Катеринославі. 19 березня 1911 р. на засіданні ради Наукового товариства було прочитано дві доповіді про Т. Шевченка. Г. Черняхівський розповів присутнім про мотиви поезії Кобзаря, а В. Біднов – про ставлення українського громадянства до пам'яті свого великого поета. Зала, де відбувалося засідання, була дуже гарно прибрана в українському стилі, а на естраді стояв великий бюст Т. Шевченка. Обидві доповіді вирізнялися ґрунтовністю й цікавістю, хоча членів товариства та іншої публіки прийшло дуже мало (Доклади про Шевченка на зборах «Научного Об-ва» в Катеринославі, 1911, с. 177).

На 12 березня 1911 р. запланували літературно-співочий Шевченківський концерт у своїй «Просвіті» мануйлівці. Але, судячи із замітки у «Дніпрових хвилях» від 18 березня 1911 р., цей захід перенесли на 20 березня 1911 р. (Життя Мануйлівської «Просвіти», 1911, с. 161). У цей день заплановане Шевченківське свято відбулося. Зала будинку Мануйлівської «Просвіти» була дуже гарно прибрана. По стінах висіли малюнки на сюжети з української історії і великі портрети М. Драгоманова та Б. Грінченка, прикрашені рушниками. На сцені стояв великий білий бюст Т. Шевченка. На початку вечора зі вступним словом про життя і творчість українського поета виступив просвітянин Д. Дорошенко. Після того хор під орудою О. Клименка виконав «Заповіт», який присутні прослухали стоячи. В концерті взяли участь ряд декламаторів та співців. Окрім того, чималий хор під орудою О. Клименка дуже гарно виконав кантату М. Лисенка «Б'ють пороги» і кілька інших пісень. Вечір мав великий художній і матеріальний успіх (Шевченкове свято в с. Мануйловці, 1911, с. 178).

26 березня 1911 р. відбувся Шевченківський концерт в їдальні вагонних майстерень у Нижньодніпровську. Програма заходу дуже нагадувала вечір у Мануйлівській «Просвіті». Зі вступним словом виступив Д. Дорошенко. Присутні із задоволенням прослухали виконання хору під орудою О. Клименка, а також співи та декламацію. Чистий прибуток від концерту пішов на придбання

великого портрета Т. Шевченка олійними фарбами для зали Бібліотеки при вагонних майстернях (Шевченківський концерт у Нижнєдніпровську, 1911, с. 178).

Відзначення Шевченківських роковин у 1911 р. тривало до кінця березня. Так, довго не надавали дозволу на святкування 50-річчя смерті Кобзаря в Новомосковську. Аж 25 та 27 березня, отримавши відповідну згоду, свідомі мешканці міста та прилеглих сіл відзначили Шевченківську дату. Свято відбулось у «Клубе Общественного Собрания» 25 березня. Із Катеринослава на урочистості прибула Н. Дорошенко, яка окрасила свято своєю високо артистичною декламацією творів Т. Шевченка і здобула велике схвалення широкої публіки, переважно учнів чоловічої й жіночої гімназій та вчительської семінарії. Враження на учасників свята справив життєпис Т. Шевченка, прочитаний за С. Єфремовим, з демонстрацією картин «чарівного ліхтаря» – апарату для проєкції зображень. Зала, де проходив вечір, була добре декорована, а естрада з портретом Т. Шевченка дуже гарно оздоблена рушниками, килимами і квітками за допомогою багатьох осіб під орудою В. Нестеровської. В антрактах присутні живо спілкувалися рідною мовою, і охоче розкупали книжки, портрети та листівки, підготовлені до свята. Вечір розпочався і завершився «Заповітом» Т. Шевченка, який публіка вислухала стоячи. Чистий прибуток від заходу в сумі в 40 крб був адресований на пам'ятник Т. Шевченку в Києві (Громадянин, 1911, с. 203).

27 березня 1911 р. новомосковська громадськість продовжила відзначення Шевченківських роковин у формі безкоштовних народних читань. Насамперед, слід відмітити їх проведення у Пушкінській школі в Новомосковську, де був прочитаний життєпис Т. Шевченка за О. Кониським, виконана декламація Я. Стрижокурова і хорові співи. Публіка, переважно міщани та селяни, залишилась задоволеною. Учасники народних читань розкупили багато книжок і портретів Т. Шевченка (Громадянин, 1911, с. 203).

Велика кількість бажаючих прийшла на народні читання в село Воронівка. В місцевій церковно-парафіяльній школі не можна було протиснутися. Читання почалось життєписом Кобзаря за О. Кониським, а окремі моменти життя українського поета ілюструвалися картинами «чарівного ліхтаря». Після антракту, під час якого відбувався продаж книжок і портретів Т. Шевченка, демонструвалась «Катерина» Т. Шевченка з гарними картинами «чарівного ліхтаря», що справило велике враження на присутніх. Насамкінець до уваги глядачів і слухачів була представлена декламація творів Т. Шевченка і віршів О. Кониського на смерть українського поета, яка мала повний успіх і дуже добре закінчила вечір. У селі Животилівка народні читання відбувалися за участю великої кількості молоді та дітлахів і пройшли

за тією ж програмою, що й у Воронівці. Шевченкове свято викликало великий інтерес присутніх до свідомого українства, наслідком чого стало збільшення попиту на українську книжку в книгарнях Новомосковська (Громадянин, 1911, с. 203).

Царська адміністрація перешкоджала Шевченківським заходам, що планувалися на селі. Так, аматорський гурток у селі Сурсько-Михайлівка Катеринославського повіту виступив з ініціативою впорядити Шевченківський вечір, у програму якого входили б читання про життя Т. Шевченка, декламація та співи і вистава «Назар Стодоля». Однак дозволу від влади на проведення вечора селяни так і не дістали, незважаючи на неодноразові клопотання. Тоді гурток впорядив виставу з концертним відділом. П'єса «Назар Стодоля» мала найбільший успіх. Ще більше посилив гарне враження концертний відділ, в якому хор виконав низку пісень на слова Т. Шевченка, зокрема «Як умру, то поховайте», «Реве та стогне Дніпр широкий» тощо (Дописи. С. Сурсько-Михайлівка, 1911, с. 262–263).

Український часопис «Дніпрові хвилі» продовжував періодично знайомити читачів з діяльністю Наукового товариства ім. Шевченка. Так, у № 18–19 від 24 вересня 1911 р. на шпальтах видання з'явилась кореспонденція «Видання українських пісень». Читачі сповіщалися, що НТШ задумало підготувати багатотомне видання всіх народних українських пісень, як старих, опублікованих, так і нових, з народних вуст. Кореспонденція запрошувала читачів долучитися до збору матеріалів пісенного багатства українства (Видання українських пісень, 1911, с. 262).

У тому ж числі видання містилась цікава інформація про нові топонімічні назви в присілку Катеринославський, що розташувався у 15-ти верстах від губернського міста на схід, над річкою Самара. Мешканці населеного пункту, переважно службовці Катерининської залізниці, вирішили кільком вулицям надати такі назви: Шевченківська, Запорозька та Українська (Українські назви вулиць, 1911, с. 260). Це свідчило про популярність імені Кобзаря і взагалі про поширення української свідомості.

26 лютого 1912 р. в кафедральному соборі Катеринослава відбулась панахида по Т. Шевченку. У заповненому храмі були переважно робітники, дрібні ремісники, селяни з навколишніх сіл. Панахида справило поважне враження значного громадського акту (М. Ж., 1912, с. 2).

У 1912 р. царська адміністрація надала дозвіл Катеринославській «Просвіті» урядити великий Шевченківський концерт з лекцією проф. Д. Яворницького (Концерти пам'яті Т. Г. Шевченка, 1912, с. 4). 4 березня катеринославські просвітяни організували Шевченківське свято, яке відбулося в новому залі Комерційного зібрання губернського центру. Як ішлося в кореспонденції газети «Рада»,

«такого грандіозного Шевченківського концерту, як одноголосно свідчать наші громадяни, Катеринослав ще не бачив». На початку заходу численні присутні прослухали у великому й чепурному помешканні з естрадою, прикрашеною уквітчаним великим бюстом Т. Шевченка, промову українською мовою Д. Дорошенка про генезу Шевченкової поезії та її національно-громадське значення, про роль геніального українського поета в історії. Багата й різноманітна програма складалася з трьох відділів. Усього було виконано 22 номери співу і п'ять номерів декламації. «Заповіт», проспіваний хором, всі присутні, як одна людина, вислухали стоячи. Співи склалися з композицій М. Лисенка, В. Заремби, М. Завадського, К. Стеценка, В. Гротто-Сліпаковського на слова Т. Шевченка. Концерт мав величезний художній успіх. «Просвіта» отримала чистого прибутку 700 крб, загальний прибуток дорівнював близько 1 100 крб (Шевченківський концерт в Катеринославі, 1912, с. 3; М. Ж., 1912, с. 2).

У 1913 р. Катеринославська «Просвіта» продовжила традицію відзначення Шевченкових роковин. Урочистий характер мав вечір пам'яті Т. Шевченка, що відбувся 9 березня в новому театрі Комерційного зібрання. Захід відкрився вступним словом просвітянина Г. Черняхівського, виголошеним українською мовою, де подано яскраву характеристику поезії Кобзаря у зв'язку з подіями його життя. Велике враження на присутніх справив найкращий в Катеринославі хор із 60 осіб під керівництвом В. Петрушевського, який прекрасно виконав кантату «Б'ють пороги», музичну поему Г. Давидовського на слова Т. Шевченка «Україна», «Жалібний марш» та «Заповіт» (Шевченкові роковини у Катеринославі, 1913, с. 3).

Величезний успіх у публіки мале сольне виконання численних композицій М. Лисенка на слова Т. Шевченка, з якими виступили відомі київські артисти М. Машір, М. Карлашов (Чорноморець) та ін. Три композиції В. Заремби на слова Т. Шевченка виконала представниця школи М. Лисенка Стаховська. Художньою новинкою для Катеринослава було інсценування творів Т. Шевченка декораціями. Глядачі отримали задоволення від постановки «Сотника» та «Марини», прекрасної гри Н. Дорошенко, Г. Денисенка, М. Ємця та С. Трохименкової. Прологи до поем читав просвітянин М. Кузьменко. Вечір, який тривав до 2-ї години ночі, закінчився ефектним апофеозом – живою картиною «Шевченко серед своїх героїв», поставленою художником В. Коренєвим. Весь вечір на сцені височів великий бюст Т. Шевченка, декорований рослинами і прикрашений такими історичними українськими атрибутами життя, як бандура, козацький прапор та ін. Шевченкове свято мало переконливий успіх (Шевченкові роковини у Катеринославі, 1913, с. 3). Цей захід дав «Просвіті» 952 крб 71 коп загального доходу (Звідомлення... за 1913 рік, 1914, с. 11–12).

10 березня 1913 р. ще одне Шевченкове свято було впорядковане Товариством тверезості у великій залі Катеринославських залізничних майстерень, біля вокзалу. На початку вечора Д. Дорошенко виступив з рефератом про життя і творчість Т. Шевченка, виголошеним українською мовою. Потім слухачі прослухали співи хору під орудою Менцеля, а також сольні співи та декламації. На сцені височів великий бюст Кобзаря, прикрашений зеленню і осяяний електричними ліхтариками. Людей на Шевченкове свято зібралося кілька сотень. Половина прибутку від заходу призначалося на будову пам'ятника Т. Шевченку. Наприкінці березня 1913 р. за такою ж програмою було заплановано ще одне Шевченкове свято – в їдальні майстерень у Нижньодніпровську (Шевченкові роковини у Катеринославі, 1913, с. 3).

Катеринославські просвітяни опікувалися виданням Шевченківських праць і тим самим прагнули популяризувати творчість Кобзаря. Так, у 1913 р. Д. Дорошенко домовився з катеринославським видавцем Л. Ротенбергом про публікацію повної збірки творів Кобзаря з біографією поета, вступною статтею та примітками. Видання мало бути повністю україномовним. «Повний збірник творів Т. Шевченка» мав містити не тільки україномовні поезії Кобзаря, але й всі його російськомовні повісті в перекладі українською мовою. Одну частину праць переклав сам Д. Дорошенко, а іншу замовив С. Буді. Дуже приваблювало те, що видавець, друкуючи видання накладом 10 000 примірників, мав спеціальних агентів з його розповсюдження на Південній Україні. До того ж видання передбачалося ілюструвати. Б. Смирнов зробив 50 малюнків. Книга вийшла друком навесні 1914 р. Видання, наперед замовлене передплатниками, швидко розійшлося, і навіть не продавалося по книгарнях (Дорошенко, 2007, с. 181–182).

Восени 1913 р. Катеринославська «Просвіта» приступила до підготовки святкування 100-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка. Вже 5 жовтня на зборах просвітянської ради виникла пропозиція заснувати з цього приводу в Катеринославі комітет від різних інституцій та товариств. 30 жовтня рада ухвалила подати губернаторові клопотання про заснування в місті Шевченківського ювілейного комітету. Формальний дозвіл по цьому клопотанню просвітяни отримали лише 19 грудня 1913 р. (Звідомлення... за 1913 рік, 1914, с. 18).

Великий успіх серед місцевої публіки мав «Вечір української пісні, музики і поезії», влаштований Катеринославською «Просвітою» 23 листопада 1913 р. в Англійському клубі. Зокрема, серця слухачів полонило виконання творів Т. Шевченка та інших українських митців слова і музики. Цей добре підготовлений захід відвідали не тільки катеринославці, а й молодь з Кам'янки, Мануйлівки, Діївки та Новомосковська. Значним

попитом користувалися українські книжки, портрети українських письменників, кустарні народні вироби, спеціально закуплені та привезені для продажу з Полтави (Дорошенко, 2007, с. 75; Звідомлення... за 1913 рік, 1914, с. 15).

Особлива підготовка проводилася свідомим українством Катеринослава до 100-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка у 1914 р. За участю Д. Яворницького до Катеринославської міської управи надійшла заява від 800 громадян міста з клопотанням дозволу розпочати організаційні роботи Шевченківського ювілейного комітету (Шаповал, 1983, с. 113).

Петицію задовольнили і Катеринославська «Просвіта» створила Шевченківський ювілейний комітет та його виконавче бюро. 19 січня 1914 р. перше засідання Шевченківського ювілейного комітету відкрилося в приміщенні Англійського клубу в Катеринославі. В ньому брали участь відомі діячі: І. Акімфіїв, М. Биков, В. Біднов, Л. Біднова, С. Вировий, Є. Гаркавцева, А. Єфимович, В. Коренєв, М. Луценко, А. Морачевський, М. Нечипоренко, Г. Павловська, І. Пінчук, І. Рудичів, А. Синявський, В. Стаховський, О. Терпигорєв, І. Труба, Г. Черняхівський, П. Щукін. Засідання відкрив товариш голови Катеринославського Літературно-Артистичного Українського Товариства І. Пінчук з повідомленням про рішення канцелярії Катеринославського губернатора про дозвіл Товариству організувати Шевченківський ювілейний комітет з правом участі в ньому осіб, котрі не належать до «Просвіти» (Національний музей Тараса Шевченка у Києві (далі – НМТШ), 1914, А-134, арк. 3).

Головою Шевченківського ювілейного комітету обрали І. Акімфіїва, а секретарями – І. Рудичіва та Г. Черняхівського. Окремим питанням у порядку денному був проєкт програми святкування ювілею Т. Г. Шевченка. Урочистості передбачали проведення панахиди в Соборі ввечері 25 лютого 1914 р., урочисте засідання в Міській думі, обрання делегатів на Шевченківський ювілей у Києві та організацію зборів коштів на пам'ятник Т. Г. Шевченку (НМТШ, 1914, А-134, арк. 1, 3 зв.).

За тиждень, 26 січня 1914 р. відбулось друге засідання Шевченківського ювілейного комітету. В ньому взяли участь 47 осіб, отже склад Комітету був суттєво розширений. Засідання відкрив І. Акімфіїв. Другим секретарем Комітету обрали В. Дувіна. У зв'язку із від'їздом із Катеринослава на початку лютого І. Акімфіїв склав із себе повноваження голови. Тоді ж одноголосно головою Комітету обрали професора О. Терпигорєва, а його товаришем – доктора Ю. Павловського. На другому засіданні Ювілейного комітету обрали й Виконавче бюро. До його складу увійшли такі діячі, як О. Терпигорєв, Ю. Павловський, секретарі – І. Рудичів та В. Дувін, а також І. Акімфіїв, Є. Вировий, В. Гальков, Г. Дегтярьов, М. Євтюков,

М. Нечипоренко, Є. Павловська, Г. Туровець, М. Хрінникова та В. Хрінников, який став скарбником (НМТШ, 1914, А-135, арк. 1–13в.).

Засідання Шевченківського ювілейного комітету було тривалим і жвавим. Учасники обговорили час і місце, характер урочистого засідання на пошану Т. Г. Шевченка. Внаслідок обговорення Шевченківський ювілейний комітет ухвалив рішення ввечері 25 лютого 1914 р. провести панахиду в Соборі, а ввечері 26 лютого – урочисті збори у двох частинах: у першій частині передбачити читання доповідей та привітань, а в другій – співи. Тоді ж доручили виконавчому бюро розробити програму, вирішити питання про приміщення та домовитися з М. Биковим, В. Бідновим, А. Синявським та Д. Яворницьким виголосити доповіді (НМТШ, 1914, А-135, арк. 13в.).

У центрі уваги учасників третього засідання Шевченківського Ювілейного комітету 2 лютого 1914 р. була програма урочистого ювілейного засідання, яка передбачала спочатку вступне слово, а потім дві доповіді по 30–40 хвилин. Після перерви мало відкритися друге відділення з вокально-музичним концертом, читання привітань перед бюстом Кобзаря, покладанням вінків. Також передбачалося виконання хором Шевченкового «Заповіту» і двох–трьох декламацій. Наприкінці хор виконував жалобний марш (НМТШ, 1914, А-137, арк. 1–13в.).

Непроста ситуація виникла з читанням доповідей. Як відомо, вже було заплановано виступи чотирьох доповідачів. Проте спочатку А. Синявський відмовився прочитати доповідь, а слідом за ним і Д. Яворницький заявив, що через хворобу очей не зможе прочитати доповідь на урочистому засіданні. Тоді О. Терпигорєв надав пропозицію просити Д. Яворницького виступити хоча б з невеликим вступним словом, незалежно від головуючого. Ця пропозиція здобула гарячу підтримку всіх членів Комітету. За цих обставин Дмитро Іванович дав згоду, яку присутні зустріли аплодисментами. Тоді ж Комітет запропонував Д. Яворницькому та В. Біднову зробити свої доповіді на урочистому засіданні українською мовою, що було прийнято. Окрім того, Комітет вирішив, щоб просвітяни Г. Денисенко та М. Ємець виступили на урочистому засіданні декламаторами (НМТШ, 1914, А-137, арк. 13в.).

16 лютого 1914 р. почесним головою Шевченківського ювілейного комітету одноголосно обрали Д. Яворницького (Звідомлення... за 1913 рік, 1914, с. 2, 9, 33). Шевченківський ювілейний комітет призначив «урочисте засідання, присвячене пам'яті народного поета Т. Г. Шевченка», в залі Катеринославського Англійського Клубу на 25 лютого 1914 р. о 19 годині 30 хвилин вечора (Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького. Відділ рукописів (далі – ДНІМ. ВР), 1914, Арх–22996/КП–90197). Прикметно, що губернатор надав дозвіл Катеринославській

«Просвіті» провести святковий ювілей Т. Шевченка за умови, що відповідальним за нього буде почесний голова Шевченківського ювілейного комітету Д. Яворницький (ДНІМ. ВР, 1914, Арх–28904/КП–100723).

У призначений час зібралося дуже багато людей: городян різних станів, у тому числі інтелігенція, робітники та селяни. На сцені перед глядачами на тлі блакитного неба стояв на високому п'єдесталі великий бюст Т. Шевченка, декорований емблемами поезії та малювання і ніби клечанням завітчаній; ліворуч поставили сільську хату, а праворуч – стіл, біля якого розмістився Шевченківський ювілейний комітет (Юноша (Єфремов), 2001, с. 97).

Відкрив урочисте засідання Шевченківського ювілейного комітету проф. Д. Яворницький. До уваги присутніх були три доповіді про Кобзаря, з якими виступили О. Терпигорев, Д. Яворницький та М. Биков. Атмосфера в залі вирізнялася піднесеністю. Всі доповіді, в тому числі україномовну доповідь Д. Яворницького, присутні слухали уважно і супроводжували гучними оплесками. Надалі депутації від різних установ, товариств покладали вінки до бюста великого українського поета. Одними з перших це зробили представники Шевченківського Ювілейного комітету, Катеринославської «Просвіти» та її Мануйлівської, Амурської запорозької, Дієвської філій, Катеринославського наукового товариства. Надалі зачитали численні вітальні телеграми. Крім свідомих українців, активну участь у святкуванні взяли й «малороси» та селяни. Це свідчило, що «батько Тарас» – «національний поет» і надавало святу виразно стихійного характеру (Юноша (Єфремов), 2001, с. 97–106; Звідомлення... за 1913 рік, 1914, с. 14).

Першого березня 1914 р. рада Катеринославської «Просвіти» організувала великий Шевченківський ювілейний вечір, на який зібралася сила народу з усієї Катеринославщини. Сильне враження на присутніх справив бюст великого поета на сцені, вбраний численними вінками. Бездоганне виконання концертних номерів глибоко зворушило всіх слухачів. Рада «Просвіти» запланувала ще кілька ювілейних концертів, але після 1 березня поліція не дозволяла проведення Шевченківських святкових заходів у Катеринославі. 16 березня 1914 р. несподівано було закрито й Шевченківський ювілейний комітет (Звідомлення... за 1914 рік, 1915, с. 2, 3, 4).

Проте сучасники високо оцінили відзначення 100-річчя Т. Шевченка, проведене в Катеринославі, і роль у цих заходах Д. Яворницького. Так, український письменник, перекладач та етнограф М. Лободовський писав Дмитру Івановичу із Харкова в Катеринослав 4 березня 1914 р., що в одному Катеринославі «завдяки Вашому такту і розуму» ювілей Т. Шевченка відсвяткували як належить (Епістолярна спадщина..., 2021, с. 218).

Висновки.

Отже, процес вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка на Придніпров'ї наприкінці XIX – на початку XX ст. пройшов у два етапи. На першому, що тривав з 1885 р. до 1900 р., він мав епізодичний характер і виявлявся в окремих публікаціях місцевої преси про українського поета та його творчу спадщину. Другий етап, який розгорнувся в 1901–1914 рр., характеризувався публічністю, масовістю учасників і розмаїттям форм та методів. Особливо широко відзначалися такі події, як 50-річчя смерті Кобзаря в 1911 р. і 100-річчя від дня народження народного поета в 1914 р. До увічнення пам'яті Т. Г. Шевченка долучилися, насамперед, такі наукові, освітні, культурні та громадські інституції Катеринослава, як артистичний гурток «Запорозька Січ», Комісія народних читань, Катеринославська вчена архівна комісія, Катеринославське наукове товариство, Катеринославська «Просвіта» та її філії, Катеринославське комерційне училище, Обласний музей ім. О. М. Поля, часописи «Запоріжжє», «Добра порада», «Южная заря», «Приднепровский край», «Дніпрові хвилі» тощо. Окрім Катеринослава пам'ять про Кобзаря вшановувалася в низці сіл Придніпров'я, зокрема таких, як Мануйлівка, Перещепине, Підгородня, Воронівка, Животилівка Новомосковського повіту, Діївка та Сухачівка Катеринославського повіту, Іванівка Олександрівського повіту, селище Нижньодніпровське та ін.

Формами та методами збереження й утвердження пам'яті про Т. Шевченка були народні читання, літературно-вокальні вечори, концерти, лекції, доповіді, реферати, меморіальні панахи, збір документальних матеріалів про Кобзаря, їх музеєфікація, популяризація імені українського народолюбця в пресі, збір коштів на будівництво пам'ятника великому українському поету в Києві, увічнення його імені в топоніміці населених пунктів. Особливо активну роль у вшануванні пам'яті Т. Шевченка відігравали видатні діячі свідомого українства краю, зокрема М. Биков, В. Біднов, Д. Дорошенко, С. Липківський, А. Синявський, Г. Черняхівський, Д. Яворницький та ін. Водночас значний інтерес до постаті Кобзаря та його спадщини виявляли представники не тільки інтелігенції, а й українського селянства, робітництва, молоді. Щорічні березневі Шевченківські роковини перетворювалися на маніфестації української культури, формували національну свідомість у сотень мешканців краю. Російський імперський режим вдавався до адміністративних, поліцейських та цензурних заборон, намагаючись протидіяти меморіальним заходам. Проте зупинити прагнення українців до свободи, уособленням якої став Тарас Шевченко, було неможливо.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Биков, М. (1911). Тарасова слава. *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 2 март, 10, 133–134.
- Бібліографічна Комісія і Бюро Наукового Товариства ім. Шевченка. В справі нашої бібліографії (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 2 февр., 7–8, 101–102.
- В Архивній Комісії (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 2 март, 10, 139.
- В Мануйлівській «Просвіті». Шевченкове свято (1910). *Рада. Газета політична, економічна і літературна* (далі – Рада), 12 март. (25 берез.), 3. Відновлено з <https://libraria.ua/>
- Василенко, Н. (2008). Літопис літературно-мистецьких подій та свят пам'яті Тараса Шевченка у Катеринославі. *За матеріалами книжкових та періодичних видань 1880–1910-х рр. Шевченкіана Придніпров'я. Статті, нариси, поезія, проза, есеї, інтерв'ю / упоряд. Леся Степовичка, Микола Чабан*. Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 440.
- Видання українських пісень. (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 24 сент., 18–19, 262.
- Громадянин. Новомосковське Шевченкове свято (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 12 мая, 13–14, 203.
- Дворянське зібрання у Катеринославі... (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 2 февр., 104.
- ДНІМ. ВР (1914). Арх. – 28904/КП–100723.
- Дніпропетровськ: минуле і сучасне (2001) / А. К. Фоменко, М. П. Чабан, В. І. Лазебник, Г. В. Лізавенко, І. С. Голуб. Дніпропетровськ: ДніпроКнига, 584.
- Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького. Відділ рукописів (далі – ДНІМ. ВР) (1914). Арх. – 22996/КП – 90197.
- Доклади про Шевченка на зборах «Научного Об-ва» в Катеринославі (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 1 апр., 12, 177–178.
- Допис. С. Перещепина, Новомосковського повіту (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 18 янв, 5–6, 84.
- Допис. С. Підгородня (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 1 апр., 12, 179.
- Дописи. С. Дієвка, с. Сухачівка (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 16 февр., 9, 126–127.
- Дописи. С. Сурсько-Михайлівка (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 24 сент., 18–19, 262–263.
- Дорошенко, Д. (2007). *Мої спомини про давнє минуле (1901–1914 роки): наук.-попул. вид.* Київ: Темпора, 272.
- Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. (2010). Вип. 5: Листи рідних, друзів і знайомих до Д. І. Яворницького / упоряд. С. Абросимова, Н. Василенко, А. Перкова [та ін.]; за заг. ред. Н. Капустіної. Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 952.
- Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. (2012). Вип. 6 : Листи друзів, приятелів і знайомих до Д. І. Яворницького / упоряд. С. Абросимова, В. Бекетова, Н. Василенко, В. Єкшов [та ін.]; за заг. ред. Н. Капустіної. Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 848.
- Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. (2021). Вип. 7 : Листи вчених, діячів культури, літератури, мистецтва та шанувальників старовини до Д. І. Яворницького / уклад.: Я. Бандур, В. Бекетова, Н. Василенко, І. Завалова, К. Тележняк, Я. Тимошенко; за заг. ред. Н. Василенко. Дніпро: ЛІРА, 800.
- Жигмайло, Л. [Біднова, Л.] (1911). До Шевченкового ювілею. *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 2 марта, 10, 132–133.
- Життя «Просвіти» (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 16 февр., 9, 123–124.
- Життя Мануйлівської «Просвіти» (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 18 марта, 161.
- Жученко, М. [Дорошенко, Д.]. Великі роковини. 26 лютого 1861–26 лютого 1911. *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 2 марта, 10, 129–131.
- З газет та журналів. (1910). *Рада*, 5 марта (18 березня), 52, 1. Відновлено з <https://libraria.ua/>
- З Катеринославщини. На пам'ятник Т. Шевченкові. (1909). *Рада*, 84, 15 апр. (28 квітня), 2. Відновлено з <https://libraria.ua/>
- Заруба, В. М. (2003). *Антін Синявський: життя, наукова та громадська діяльність (1866–1951): Моногр.* Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛТД», 284.
- Звідолення українського літературно-артистичного товариства «Просвіта» у Катеринославі за 1913 рік. (1914). Катеринослав: Друкарня К. Андрущенко, 87.
- Звідолення українського літературно-артистичного товариства «Просвіта» у Катеринославі за 1914 рік. (1915). Катеринослав: Друкарня К. Андрущенко, 33.
- Історична Шевченкіана : бібліогр. покажчик. (2016) / Ін-т історії України НАНУ ; Нац. іст. б-ка України ; упоряд.: Н. Г. Вошевська, З. Х. Мусіна, Т. А. Приліпко, Д. Г. Стегній, К. Г. Таранюк-Русанівський, О. В. Литвин ; наук. ред., авт. вступ. ст. Г. В. Боряк ; наук. консультанти: О. П. Реєнт, І. І. Колесник, В. С. Шандра ; відп. за вип. А. В. Скорохатова. Київ, 576.
- Катеринославцев [Біднов, В. О.] (1907). Про Катеринославську Просвіту. *Рада*, 191. 23 серпня (авг.), 2–3. Відновлено з <https://libraria.ua/>
- Катеринославська «Просвіта». (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 2 марта. 10, 139.
- Катеринославська преса про Шевченка. (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 2 марта, 10, 138–139.
- Концерти пам'яті Т. Г. Шевченка. (1912). *Рада*, 24 февр., 4. Відновлено з <https://libraria.ua/>
- Краснопільський Т. Катеринославщина. Про Катеринославську «Просвіту». (1908). *Рідний край. Українська часопись*, 19 січня, 2, 16. Відновлено з https://chtyvo.org.ua/authors/Ridnyi_krai/
- Краснопільський Т. Лекції катеринославської «Просвіти». (1908). *Рідний край. Українська часопись*, 23 березня, 11, 5–6. Відновлено з https://chtyvo.org.ua/authors/Ridnyi_krai/
- Лазебник, В. (2013). *Катеринослав і Катеринославщина у 1914 році. Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2014 рік*: Краєзнав. бібліограф. видання / упоряд. І. Голуб. Дніпропетровськ: ДОНУБ, 5–22.

- Лекції катеринославської «Просвіти». (1908). *Рада*, 15 март. (28 берез.), 63, 3. Відновлено з <https://libraria.ua/>
- Лист до редакції. (1909). *Рада*, 7 апр. (20 квіт.), 77, 4. Відновлено з <https://libraria.ua/>
- Ляшко, Д. (1908). С. Іванівка (Катеринославщина, Олександрівський пов.). *Рідний край*, 7 берез., 9, 15. Відновлено з https://chtyvo.org.ua/authors/Ridnyi_krai/
- М., Ж. (1910). Лист з Катеринославу. *Рада*, 72, 30 марта (12 квітня), 2. Відновлено з <https://libraria.ua/>
- Митрус, Т. (1911). Т-во «Просвіта» на селі. *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 18 янв., 5–6, 69–70.
- На передодні великих роковин. (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 7–8, 89–91.
- Національний музей Тараса Шевченка у Києві (далі – НМТШ). (1914). А-134, 1–5.
- НМТШ. (1914). А-135, 1–4.
- НМТШ. (1914). А-137, 1–4.
- Писарь Татарин, Т. (1911). Звідомлення ради Мануйлівської «Просвіти» за 1910 рік, читане на загальних зборах 24 квітня 1911 р. *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 12 мая, 13–14, 199.
- Пос. Н.-Дніпровськ. (1910). *Рада*, 16 марта (29 березня), 61, 4. Відновлено з <https://libraria.ua/>
- Правління бібліотеки служачих і робітників Нижнє-дніпровських майстерень... (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 16 февр., 9, 124.
- Прихоженко, Ів. (1911). С. Перещепина (Новомосковського повіту). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 18 марта, 11, 162.
- Роковини Шевченка у Мануйлівці. (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 2 марта, 10, 139–140.
- Романченко, Т. (1921). *На сторожі часу (спогади про один гурток). Катеринослав*. Відновлено з http://www.museum.dp.ua/ukrainianrevolution_05.html 17.02.2021
- С. Іванівка, Олександрівського повіту. (1909). *Рада*, 24 марта (6 квітня), 68, 4. Відновлено з <https://libraria.ua/>
- Святкування пам'яті Шевченка у Катеринославі. (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 2 февр., 7–8, 104.
- Святкування шевченкових роковин у Новомосковську. (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 16 февр., 9, 124.
- Селянин П. Б. С. Дієвка (Катеринославського повіту). (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 18 марта, 11, 162.
- Справа з пам'ятником Т. Г. Шевченкові. (1910). *Рада*, 45, 25 февраля (10 березня), 3. Відновлено з <https://libraria.ua/>
- Т. Т. (1911). Свято відкриття будинку Мануйлівської «Просвіти». *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 18 янв., 70–79.
- Тарас Шевченко і Придніпров'я (До 200-річчя від дня народження). (2013). Біобібліограф. покажчик / упоряд. І. Голуб. Дніпропетровськ: ДЮНБ, 136.
- Товариство «Просвіта» в Катеринославі. (1906). *Рада*, 5, 20 вересня (сент.), 3. Відновлено з <https://libraria.ua/>
- Українські назви вулиць. (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 24 сент., 18–19, 260.
- Фоменко, А. (2001). Катеринославська «Просвіта» і Т.Г. Шевченко. *Дніпропетровськ: минуле і сучасне*. Дніпропетровськ: Дніпрокнига, 269–273.
- Фоменко, А. Т. (2008). Т. Г. Шевченко і Катеринославська «Просвіта». *Шевченкіана Придніпров'я: Статті, нариси, поезія, проза, есеї, інтерв'ю* / упоряд. та авт. передмови Л. Степовичка, М. Чабан. Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 85–90.
- Чабан, М. (2002). *Діячі Січеславської «Просвіти» (1905–1921)*. Біобібліограф. словник. Бл. 670 імен. Дніпропетровськ: ІМА-прес, 536.
- Шаповал, І. (1983). *В пошуках скарбів. Докум. оповідання* / предисл. М. Рильського, Київ: Дніпро, 327.
- Шевченків вечір в Катеринославі. (1908). *Рада*, 6 березня (марта), 55, 3. Відновлено з <https://libraria.ua/>
- Шевченківський концерт в Катеринославі. (1912). *Рада*, 8 березня (21 марта), 56, 3. Відновлено з <https://libraria.ua/>
- Шевченківський концерт у Нижнєдніпровську. (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 1 апр., 12, 178.
- Шевченкове свято в Катеринославі. (1909). *Рада*, 18 лютого (3 березня), 39, 4. Відновлено з <https://libraria.ua/>
- Шевченкове свято в пос. Нижнєдніпровськ. (1909). *Рада*, 8 апреля (21 квітня), 78, 4. Відновлено з <https://libraria.ua/>
- Шевченкове свято в с. Мануйлівці. (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 1 апр., 12, 178.
- Шевченкове свято на ст. Нижнєдніпровський (1909). *Рада*, 20 марта (2 квітня), 65, 4. Відновлено з <https://libraria.ua/>
- Шевченкове свято на Чечелівці. (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 16 февр., 9, 124.
- Шевченкові дні. В Мануйлівці. (1911). *Рада*, 3 марта (16 березня), 50, 3. Відновлено з <https://libraria.ua/>
- Шевченкові роковини у Катеринославі. (1913). *Рада*, 14 марта (27 березня), 3. Відновлено з <https://libraria.ua/>
- Шевченкові свята. (1907). *Рада*, 13 березня (марта), 60, 4. Відновлено з <https://libraria.ua/>
- Шевченкові свята. (1907). *Рада*, 17 березня (марта), 64, 4. Відновлено з <https://libraria.ua/>
- Шевченкові свята. (1907). *Рада*, 7 березня (марта), 55, 4. Відновлено з <https://libraria.ua/>
- Шевченківські дні у Катеринославі. (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 2 марта, 10, 138.
- Шевченківські свята. (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 2 февр., 7–8, 102–103.
- Шевченківські свята. (1911). *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 16 февр., 9, 121.
- Широчанський, В. [Біднов, В.] (1907). Матеріали для біографії Шевченка в музеї імені Поля в Катеринославі. *Рада*, 158, 13 липня, 3. Відновлено з <https://libraria.ua/>
- Юноша, В. (Єфремов, Петро) (2001). Сила стихії (з вражіннів подорожнього). Чабан М. У старому Катеринославі (1905–1920 рр.). *Хрестоматія. Місто на Дніпрі очима українських письменників, публіцистів і громадських діячів*. Дніпропетровськ: ІМА-прес, 94 – 109.
- Яворницький, Д. І. (1911). Т. Г. Шевченкові. *Дніпрові хвилі. Українська часопись*, 2 марта, 10, 135–136.

REFERENCES

Bibliographic Commission and Bureau of the Scientific Society named after Shevchenko. In the case of our bibliography. (1911). *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, February 2, 7–8, 101–102.

- Bykov, M. (1911). Tarasov glory. *Dnieper waves. Ukrainian Journal*, March 2, 10, 133–134.
- Celebration of Shevchenko's memory in Katerynoslav. (1911). *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, February 2, 7–8, 104.
- Celebration of the Shevchenko anniversary in Novomoskovsk. (1911). *Dnieper Waves*, February 16, 9, 124.
- Chaban, M. (2002). *Activists of Sicheslavsk «Prosvita» (1905–1921)*. Biobibliographer. Dictionary. Cl. 670 names. Dnipropetrovsk: IMA-press, 536.
- Citizen. New Moscow Shevchenko holiday. (1911). *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, May 12, 13–14, 203.
- Concerts in memory of T. G. Shevchenko. (1912). *Rada*, February 24, 4. Retrieved from <https://libraria.ua/DNHM.DM>. (1914). Arch. – 28904/KP–100723.
- Dnipropetrovsk National Historical Museum named after D. I. Yavornytskyi. Department of Manuscripts*. (1914). Arch. – 22996/KP–90197.
- Dnipropetrovsk: past and present*. (2001) / A. K. Fomenko, M. P. Chaban, V. I. Lazebnyk, G. V. Lizavenko, I. S. Golub, Dnipropetrovsk: DniproKnyga, 584.
- Doroshenko, D. (2007). *My memories of the ancient past (1901–1914): popular science*. kind. Kyiv: Tempora, 272.
- Edition of Ukrainian songs, 1911. *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, September 24, 18–19, 262.
- Epistolary legacy of Academician D. I. Yavornytskyi (2012). Vol. 6: Letters of friends, acquaintances and acquaintances to D. I. Yavornytskyi / edited by S. Abrosymova, V. Beketova, N. Vasylenko, V. Yekshov [and others]; in general ed. N. Kapustinoi, Dnipropetrovsk: ART-PRESS, 848.
- Epistolary legacy of Academician D. I. Yavornytskyi*. (2010). Vol. 5: Letters of relatives, friends and acquaintances to D. I. Yavornytskyi / edited by S. Abrosymova, N. Vasylenko, A. Perkova [and others]; in general ed. N. Kapustinoi, Dnipropetrovsk: ART-PRESS, 952.
- Epistolary legacy of Academician D. I. Yavornytskyi*. (2021). Vol. 7: Letters of scientists, figures of culture, literature, art and admirers of antiquity to D. I. Yavornytskyi / edited by: Ya. Bandur, V. Beketova, N. Vasylenko, I. Zavalova, K. Telezhnyak, Ya. Tymoshenko; in general ed. N. Vasylenko, Dnipro: LIRA, 800.
- Fomenko, A. (2001). Katerynoslavskaya «Prosvita» and T.G. Shevchenko. *Dnipropetrovsk: past and present*. Dnipropetrovsk, Dniproknyga, 269–273.
- Fomenko, A. T. (2008). T. G. Shevchenko and Katerynoslavskaya «Prosvita». *Shevchenkiana Prydniprovyia: Articles, essays, poetry, prose, essays, interviews* / edited by and author forewords by L. Stepovichka, M. Chaban. Dnipropetrovsk: ART-PRESS, 85–90.
- From Ekaterinoslavshchyna. On the monument to T. Shevchenko. (1909). *Rada*, 84, April 15 (April 28), 2. Retrieved from <https://libraria.ua/>
- From newspapers and magazines. (1910). *Rada*, March 5 (March 18), 52, 1. Retrieved from <https://libraria.ua/>
- Historical Shevchenkiana: bibliogr. Index*. (2016) / Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences; National history b-ka of Ukraine; edited by: N. G. Voshchevska, Z. Kh. Musina, T. A. Prilipko, D. G. Stegnii, K. G. Taraniuk-Rusanivskyi, O. V. Lytvyn; of science ed., author introduction. Art. H. V. Boryak; of science consultants: O.P. Reent, I.I. Kolesnyk, V.S. Shandra; resp. for issue A. V. Skorokhvatova. Kyiv, 576.
- In Manuilivska «Prosvit». Shevchenko's holiday. (1910). *Council. Political, economic and literary newspaper (hereinafter – Rada)*, March 12. (March 25), 3. Retrieved from <https://libraria.ua/>
- In the Archive Commission. (1911). *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, March 2, 10, 139.
- In the Archive Commission. (1911). *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, March 2, 10, 139.
- Katerynoslav Press about Shevchenko. (1911). *Dnieper waves. Ukrainian Journal*, March 2, 10, 138–139.
- Katerynoslavets [Bidnov, V. O.]. (1907). About Katerynoslav Enlightenment. *Rada*, 191. August 23 (Aug.), 2–3. Retrieved from <https://libraria.ua/>
- Katerynoslavskaya «Enlightenment». (1911). *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, March 2, 10, 139.
- Krasnopilsky T. Katerynoslavshchyna. About Katerynoslavskaya «Enlightenment». (1908). *Homeland. Ukrainian magazine*, January 19, 2, 16. Retrieved from https://chtyvo.org.ua/authors/Ridnyi_krai/
- Krasnopilskyi T. Lectures of Katerynoslav Prosvita. (1908). *Homeland. Ukrainian magazine*, March 23, 11, 5–6. Retrieved from https://chtyvo.org.ua/authors/Ridnyi_krai/
- Lazebnyk, V. (2013). Katerynoslav and Katerynoslav region in 1914. My Dnieper. *Calendar of commemorative dates of the Dnipropetrovsk region for 2014*: Kraeznav. bibliographer. edition / edit. I. Golub. Dnipropetrovsk: DOUNB, 5–22.
- Lectures of the Katerynoslav «Prosvita». (1908). *Rada*, March 15 (March 28), 63, 3. Retrieved from <https://libraria.ua/>
- Letter to the Editor. (1909). *Rada*, April 7 (April 20), 77, 4. Retrieved from <https://libraria.ua/>
- Life «Enlightenment». (1911). *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, February 16, 9, 123–124.
- Life of Manuilivskaya «Enlightenment». (1911). *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, March 18, 161.
- Lyash-ko, D. (1908). S. Ivanivka (Katerynoslav region, Oleksandrivsky district). *Ridnyi Krai*, March 7, 9, 15. Retrieved from https://chtyvo.org.ua/authors/Ridnyi_krai/
- M., Zh. (1910) Letter from Katerynoslav. *Rada*, 72, March 30 (April 12), 2. Retrieved from <https://libraria.ua/>
- Mitrus, T. (1911). Company «Prosvita» in the village. *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, January 18, 5–6, 69–70.
- NMTSH. (1914). A-135, 1–4.
- NMTSH. (1914). A-137, 1–4.
- Noble gathering in Katerynoslav... (1911). *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, February 2, 104.
- On the eve of great anniversaries. (1911). *Dnieper waves. Ukrainian Journal*, 7–8, 89–91.
- Peasant P. B. (1911). S. Dievka (Katerynoslavsky District). *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, March 18, 11, 162.
- Pos. N.-Dniprovsk. (1910). *Rada*, March 16 (March 29), 61, 4. Retrieved from <https://libraria.ua/>

- Posts. S. Sursko-Mykhailivka. (1911). *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, September 24, 18–19, 262–263.
- Posts. with. Dievka, village Sukhachivka. (1911). *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, February 16, 9, 126–127.
- Prihozenko, Iv. (1911). S. Pereshchepina (Novomosk District). *Dnieper waves. Ukrainian Journal*, March 18, 11, 162.
- Pysar Tataryn, T. (1911). Notice of the council of Manuilivska «Prosvita» for 1910, read at the general meeting on April 24, 1911. *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, May 12, 13–14, 199.
- Report of the Ukrainian literary and artistic society «Prosvita» in Katerynoslav for 1913.* (1914). Katerynoslav: Drukarnia K. Andrushchenko, 87.
- Report of the Ukrainian literary and artistic society «Prosvita» in Katerynoslav for 1914.* (1915). Katerynoslav: Drukarnia K. Andrushchenko, 33.
- Reports about Shevchenko at the meeting of the «Scientific Ob-va» in Katerynoslav.* (1911). *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, April 1, 12, 177–178.
- Romanchenko, T. (1921). *On the guard of time (memories of one circle).* Katerynoslav. Retrieved from http://www.museum.dp.ua/ukrainianrevolution_05.html 02/17/2021.
- S. Ivanivka, Oleksandrivsky District. (1909). *Rada*, March 24 (April 6), 68, 4. Retrieved from <https://libraria.ua/>
- Shapoval, I. (1983). *In search of treasures. Document stories / preamble* M. Rylskogo. Kyiv: Dnipro, 327.
- Shevchenko concert in Nizhnyedniprovsk. (1911). *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, April 1, 12, 178.
- Shevchenko days in Katerynoslav. (1911). *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, March 2, 10, 138.
- Shevchenko days. In Manuilivka. (1911). *Rada*, March 3 (March 16), 50, 3. Retrieved from <https://libraria.ua/>
- Shevchenko holiday in the village Manuylovtsi. (1911). *Dnieper waves. Ukrainian magazine*. Apr. 1, 12, 178.
- Shevchenko holiday in the village Nizhny Dniprovsk. (1909). *Rada*, April 8 (April 21), 78, 4. Retrieved from <https://libraria.ua/>
- Shevchenko holidays. (1907). *Rada*, March 13 (March), 60, 4. Retrieved from <https://libraria.ua/>
- Shevchenko holidays. (1907). *Rada*, March 17 (March), 64, 4. Retrieved from <https://libraria.ua/>
- Shevchenko holidays. (1907). *Rada*, March 7 (March), 55, 4. Retrieved from <https://libraria.ua/>
- Shevchenko holidays. (1911). *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, February 2, 7–8, 102–103.
- Shevchenko holidays. (1911). *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, February 16, 9, 121.
- Shevchenko's concert in Katerynoslav. (1912). *Rada*, March 8 (March 21), 56, 3. Retrieved from <https://libraria.ua/>
- Shevchenko's evening in Katerynoslav. (1908). *Rada*, March 6 (March), 55, 3. Retrieved from <https://libraria.ua/>
- Shevchenko's holiday at st. Nizhnedniprovskiyi. (1909). *Rada*, March 20 (February 2), 65, 4. Retrieved from <https://libraria.ua/>
- Shevchenko's holiday in Chechelivka. (1911). *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, February 16, 9, 124.
- Shevchenko's holiday in Katerynoslav. (1909). *Rada*, February 18 (March 3), 39, 4. Retrieved from <https://libraria.ua/>
- Shevchenko's ruins in Katerynoslav. (1913). *Rada*, March 14 (March 27), 3. Retrieved from <https://libraria.ua/>
- Shirochanskiy, V. [Bidnov, V.] (1907). Materials for the biography of Shevchenko in the museum named after Pol in Katerynoslav. *Rada*, 158, July 13, 3. Retrieved from <https://libraria.ua/>
- Society «Prosvita» in Katerynoslav. (1906). *Rada*, 5, September 20 (Sent.), 3. Retrieved from <https://libraria.ua/>
- T. T. (1911). The celebration of the opening of the Manuilivska «Prosvita» house. *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, January 18, 70–79.
- Taras Shevchenko and Dnieper (To the 200th anniversary of the birth).* (2013). Biobibliographer. index / arrange. I. Golub. Dnipropetrovsk: DOUNB, 136.
- Taras Shevchenko National Museum in Kyiv (hereinafter – NMTSH).* (1914). A-134, 1–5.
- The board of the library of servants and workers of the Lower Dnipro workshops... (1911). *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, February 16, 9, 124.
- The case with the monument to T. G. Shevchenko (1910). *Rada*, 45, February 25 (March 10), 3. Retrieved from <https://libraria.ua/>
- The ruins of Shevchenko in Manuilivka. (1911). *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, March 2, 10, 139–140.
- Ukrainian street names. (1911). *Dnieper waves. Ukrainian magazine*, September 24, 18–19, 260.
- Vasylenko, N. (2008). Annals of literary and artistic events and holidays in memory of Taras Shevchenko in Katerynoslav. Based on the materials of books and periodicals of the 1880s–1910s. *Shevchenkian Prydniprovyia. Articles, essays, poetry, prose, essays, interviews / comp.* Lesya Stepovichka, Mykola Chaban. Dnipropetrovsk: ART-PRESS, 440.
- Yavornytskyi, D. I. (1911). T. G. Shevchenko. *Dnieper waves. Ukrainian Journal*, March 2, 10, 135–136.
- Yunosha, V. (Efremov, Petro) (2001). The power of the elements (from the impressions of a traveler). Chaban M. In old Katerynoslav (1905–1920). Reader. *A city on the Dnieper through the eyes of Ukrainian writers, publicists and public figures.* Dnipropetrovsk: IMA-press, 94–109.
- Zaruba, V. M. (2003). *Antin Sinyavskiy: life, scientific and social activities (1866–1951): Monogr.* Dnipropetrovsk: PP «Lira LTD», 284.
- Zhigmailo, L. [Bidnova, L.] (1911). To Shevchenko's anniversary. *Dnieper waves. Ukrainian Journal*, March 2, 10, 132–133.
- Zhuchenko, M. [Doroshenko, D.]. Great years. February 26, 1861–February 26, 1911. *Dnieper waves. Ukrainian Journal*, March 2, 10, 129–131.
- Post S. Pereshchepina, Novomoskovsk district. (1911). *Dnieper waves. Ukrainian Journal*, Jan 18, 5–6, 84.
- Post S. Podgorodnia. (1911). *Dnieper waves. Ukrainian Journal*, April 1, 12, 179.